

IGCSE TÜRKÇE – PAPER 1

OKUMA, ÇIKARIM VE ÖZET ATÖLYESİ

Neden Yalan Söylüyoruz?

Ad Soyad: _____ Sınıf: _____ Tarih: _____

YÖNERGE

Metni dikkatle okuyunuz. Sorularda mümkün olduğunca kendi ifadelerinizi kullanınız. Özet çalışmalarında kişi adlarını, çarpıcı örnekleri ve gereksiz ayrıntıları değil; sorunun istediği ana bilgileri seçmeye odaklanınız.

OKUMA METNİ

National Geographic Türkiye'nin 2017 tarihli yalan dosyasındaki bilgilerden hareketle yeniden yazılmış ve kısaltılmıştır.

YALAN: İSTİSNADAN ÇOK, İNSAN DAVRANIŞININ BİR PARÇASI

1989'da Princeton Üniversitesinde birinci sınıf öğrencisi olan Alexis Santana, kısa sürede dikkatleri üzerine çekti. Üniversiteye sunduğu yaşam öyküsünde çocukluğunun büyük bölümünü Utah'ta doğada geçirdiğini, kendi kendine eğitim aldığını ve uzun mesafe koşullarıyla uğraştığını anlatmıştı. Başarılı, içine kapanık ve sıra dışı bir öğrenci görüntüsü veriyordu. Ancak bir süre sonra bu öykünün önemli bölümünün uydurma olduğu anlaşıldı. Gerçek adı James Hogue olan bu kişi, yaşı ve geçmişi konusunda üniversiteyi yanıltmıştı. Bu olay, yalanın yalnızca küçük günlük bahanelerden ibaret olmadığını; bazen kimlik, statü ve maddi çıkar elde etmek için sistemli biçimde kullanılabilirdiğini gösteren çarpıcı örneklerden biridir. Yalan çoğu zaman sıra dışı suçlarla ilişkilendirilse de araştırmalar daha sıradan bir tablo ortaya koyuyor. Sosyal psikolog Bella DePaulo'nun çalışmaları, insanların günlük yaşamlarında küçük ya da büyük çeşitli yalanlara başvurabildiğini gösteriyor. Bunların önemli bir kısmı kişinin kendisini korumaya, bir hatayı örtmeye, sorumluluktan kaçmaya veya başkalarının gözünde daha iyi görünmeye yöneliktir. Bazı yalanlar ise doğrudan zarar vermeyi amaçlamaz. İnsanlar karşısındakini incitmemek, sosyal nezaketi sürdürmek, bir arkadaşını korumak ya da ortamı yumuşatmak için de gerçeği değiştirebilir. Bu nedenle 'yalan' tek bir davranış türü değil, farklı amaçların aynı araçla gerçekleştirilmesidir.

Yalan söyleme becerisi çocuklukta gelişmeye başlar. Küçük çocuklarla yapılan deneylerde, kendilerine bakmamaları söylenen gizli bir oyuncığa bakan çocukların bir kısmının daha sonra bunu inkâr ettiği görülmüştür. Yaş büyüdükçe yalnızca yalan söyleme oranı değil, yalanı daha tutarlı sürdürebilme becerisi de gelişmektedir. Uzmanlar bunu planlama, dikkat, özdenetim ve başka insanların ne düşündüğünü tahmin edebilme gibi zihinsel becerilerle ilişkilendirir. Başka bir deyişle, iyi bir yalan söylemek yalnızca gerçeği gizlemek değil; karşıdaki kişinin bilgi düzeyini hesaba katmak ve anlatılan hikâyeyi çelişkisiz sürdürmek anlamına gelir. Peki yetişkinler neden kolayca yalan söyleyebilir? Araştırmacı Dan Ariely'nin deneyleri bu soruya ilginç bir cevap veriyor. Bazı deneylerde katılımcılar, çözdükleri soru sayısını kendileri bildirdiklerinde gerçekte yaptıklarından daha yüksek bir sayı söyleyebiliyor. Ancak çoğu insan bunu sonuna kadar götürüp mümkün olan en büyük kazancı elde etmeye çalışmıyor. Ariely'ye göre insanlar hem küçük bir çıkar sağlamak hem de kendilerini 'dürüst biri' olarak görmeye devam etmek istiyor. Bu nedenle kişi, davranışını kendi zihninde makul gösterebildiği ölçüde gerçeği esnetebiliyor.

Yalanı anlamanın bir başka yönü de ona neden inandığımızdır. İnsanlar çoğu zaman zaten inandıkları düşünceleri destekleyen bilgileri daha kolay kabul eder. Bir bilgi mevcut görüşlerimize uyuyorsa onu sorgulamadan paylaşma ihtimalimiz artabilir; görüşlerimize ters düşüyorsa daha kuşkucu davranabiliriz. Üstelik yanlış bilgi daha sonra düzeltilse bile ilk izlenim bütünüyle silinmeyebilir. Sosyal medya çağında bu durum daha da önemlidir: yanlış veya çarpıtılmış bir bilgi çok kısa sürede binlerce kişiye ulaşabilir ve düzeltme, ilk mesaj kadar etkili olmayabilir. Yalanın insan davranışının derinlerine yerleşmiş olması, bütün yalanların aynı derecede kabul edilebilir olduğu anlamına gelmez. Maddi çıkar için yapılan dolandırıcılık ile bir arkadaşını incitmemek için söylenen küçük bir nezaket yalanı aynı sonuçlara yol açmaz. Yine de araştırmalar ortak bir noktaya işaret ediyor: İnsanlar hem yalan söylemeye hem de bazı yalanlara inanmaya düşündüklerinden daha yatkındır. Bu yüzden günümüzün temel becerilerinden biri yalnızca doğruyu söylemek değil, karşılaştığımız bilginin kaynağını ve amacını sorgulamaktır.

A. METNİ ANLAMA VE ÇIKARIM

Soruları metne dayanarak cevaplayınız.

1. Alexis Santana örneği metnin girişinde hangi düşüncüyü somutlaştırmak için kullanılmıştır?

2. Metne göre insanların günlük yaşamda yalan söylemelerinin dört farklı nedenini yazınız.

3. Çocuklarla yapılan deneylerden yalan söyleme becerisinin gelişimi hakkında hangi iki sonuca ulaşılabilir?

4. Yazarın “iyi bir yalan söylemek” ifadesiyle kastettiği beceriler nelerdir?

5. Ariely'nin deneyleri insanların kendilerini nasıl değerlendirmek istediklerini göstermektedir? Açıklayınız.

6. Metne göre insanlar neden kendi görüşlerini destekleyen yanlış bilgilere daha kolay inanabilir?

7. Yanlış bir bilgi sonradan düzeltilse bile neden etkisini tamamen kaybetmeyebilir?

8. Son paragrafta yazarın okuyucuya verdiği temel mesajı kendi cümlelerinizle yazınız.

B. METNİ OKURKEN YAZARI DA OKU

Yazarın seçimlerinin etkisini düşününüz.

9. Metin neden yalnızca bilimsel araştırmalara değil, gerçek hayattan olaylara da yer vermiş olabilir?

10. Yazarın çocukluk deneylerinden yetişkin davranışlarına, oradan sosyal medyaya geçmesi metnin kapsamını nasıl genişletmektedir?

11. Metinde 'bütün yalanların aynı olmadığı' düşüncesi nasıl kurulmuştur? En az iki farklı yalan türünü karşılaştırınız.

12. Metnin başlığı olan “Yalan: İstisnadan Çok, İnsan Davranışının Bir Parçası” metnin ana düşüncesini ne ölçüde yansıtmaktadır?

C. VERİYİ OKU: NEDEN YALAN?

Aşağıdaki tablo, kaynak metindeki görsel veriler yeniden düzenlenerek hazırlanmıştır.

Yalanın amacı	Oran	Görsel ölçek
Kişisel suçu / hatayı örtmek	%22	■■■■■■■■■
Maddi çıkar sağlamak	%16	■■■■■
Kişisel çıkar sağlamak	%15	■■■■■
Kaçınmak / kurtulmak	%14	■■■■■
Olumlu kişisel etki yaratmak	%8	■■■
Belirsiz	%7	■■■
Mizah	%5	■■
Fedakârlık / başkasına yardım	%5	■■
Kötücül amaç	%4	■■
Toplum / nezaket kuralları	%2	■
Patolojik neden	%2	■

13. Tabloya göre en yaygın iki yalan amacı nedir?

14. Kişinin kendisini korumaya dönük yalanları temsil eden kategorileri belirleyiniz. Bu kategorilerin toplam oranı hakkında ne söyleyebilirsiniz?

15. Veriler, 'insanlar çoğunlukla başkalarına zarar vermek için yalan söyler' görüşünü destekliyor mu? Veriye dayanarak açıklayınız.

16. Tablo ile metnin ikinci paragrafı arasında nasıl bir ilişki vardır?

D. SÖZCÜKLERİ BAĞLAM DAN ÇÖZ

çarpıtmak	Metindeki anlamı:
özdenetim	Metindeki anlamı:
yatkın	Metindeki anlamı:
sistemli	Metindeki anlamı:

E. ÖZET LABORATUVARI

Amaç: Metni kısaltmak değil, sorunun istediği bilgileri seçip yeniden kurmak.

ÖZET SORUSU

Metindeki bilgilere göre insanların neden yalan söylediğini özetleyiniz. Cevabınızda örnek kişileri ve olay ayrıntılarını kullanmak yerine genel nedenleri kendi ifadelerinizle birleştiriniz.

1. ADIM — ÖZETE GİRER Mİ?

Her bilginin yanına GİRER / GİRMEZ yazınız. Ardından kararınızın nedenini düşününüz.

Bilgi	Kararım
Alexis Santana'nın Princeton'a kabul edildiğinde sıra dışı bir geçmiş anlattığı bilgisi.	GİRER / GİRMEZ
İnsanların bir hatayı örtmek veya sorumluluktan kaçmak için yalan söylemesi.	GİRER / GİRMEZ
Bazı insanların maddi ya da kişisel çıkar sağlamak için gerçeği değiştirmesi.	GİRER / GİRMEZ
Çocukların gizli oyuncakla bakma deneyinin ayrıntıları.	GİRER / GİRMEZ
İnsanların başkasını incitmemek veya nezaketi korumak için yalan söylemesi.	GİRER / GİRMEZ
İnsanların daha olumlu bir imaj yaratmak için kendileri hakkında gerçeği değiştirmesi.	GİRER / GİRMEZ
Dan Ariely'nin deneyinde katılımcıların çözdükleri soru sayısını olduğundan fazla bildirmesi.	GİRER / GİRMEZ
Bazı yalanların mizah, fedakârlık veya sosyal ilişkileri sürdürme amacı taşıması.	GİRER / GİRMEZ

2. ADIM — BİLGİYİ SIKIŞTIR

Aşağıdaki ayrıntılı cümleleri özet diliyle daha genel ve kısa biçimde yeniden yazınız.

1. Ayrıntılı ifade: Bir kişi, arkadaşını üzmemek için yaptığı yemeği beğenmediği hâlde beğendiğini söyleyebilir.

Özet dili: _____

2. Ayrıntılı ifade: Bir çalışan, yaptığı hatanın sorumluluğunu üstlenmemek için gerçeği değiştirebilir.

Özet dili: _____

3. Ayrıntılı ifade: Bir kişi, çevresindekilerin gözünde daha başarılı görünmek amacıyla geçmişini olduğundan farklı anlatabilir.

Özet dili: _____

3. ADIM — 6 ANA NOKTA

Özetinizde yer alması gereken en önemli altı nedeni yazınız.

- _____
- _____
- _____
- _____
- _____
- _____

